

Martin Čapský

(Opava)

## *Komunikační sítě pozdně středověkých slezských měst mezi kooperací a konkurencí*

♦

V roce 1439 se olavská kněžna Markéta zavázala na prosbu vratislavské městské rady k vojenské ochraně kupeckých konvojů, které budou směřovat k jejímu rezidenčnímu městu. Spojování kupců do společných kolon, jež chránila moc některého ze slezských knížat či naopak vratislavští žoldnéři, nebylo v polovině 15. století ničím výjimečným. Podobná dohoda platila už mezi Vratislaví a březským a lehnickým zeměpánem Ludvíkem II., který takto zabezpečoval cestu kupcům mířícím na výroční trhy do Břehu a podobně se o několik let později chovala i lehnická kněžna<sup>1</sup>. Také kupecký svět tento způsob zajištění ochrany vítal. Ne vždy se však opatření setkala s úspěchem. Kumulace vozů plně naložených zbožím současně násobila i zájem případných útočníků. Pod různými záminkami nepohrdli dočasným navýšením svých příjmů ani sami slezští Piastovci. Snad nejznámější byly opakované útoky opolských zeměpánů, kteří si tímto způsobem nahrazovali své údajné finanční újmy ve sporech s vratislavskou městskou radou. V pramenech poloviny z poloviny 15. století tak vedle dokladů o ochraně konvojů nalezneme i doporučení z Norimberku, aby se kupci vydávali do Polska raději cestou vedoucí přes Zho-

---

<sup>1</sup> APW, f. DMW, inv. č. 2108, 2111, 2392 a 7315. Tato studie vznikla v rámci projektu GA ČR P405/11/P510 a její vznik podpořila nadace Polské muzeum ve Varšavě.

řelec či své obchodní riziko omezili rozdělením do menších skupin<sup>2</sup>. Prolínání hospodářské a politické sféry v uvedených listech znovu upozorňuje na obraz pozdního středověku, tak jak jej v posledních deceniích stále více přibližuje mediivistické bádání, na svět, ve kterém docházelo k velmi intenzivní výměně zpráv, informací, posílů a poselstev, který oceňoval „včas získanou informaci“ a také se po jejím získání intenzivně pídil. Zapojení do komunikačních sítí se stávalo nutnou potřebou i známkou prestiže měst, aristokratických dvorů i církevních institucí a každý z těchto aktérů se současně stával zdrojem informací pro své nejbližší okolí<sup>3</sup>.

Pokud se rozhodneme sledovat komunikační vazby slezských měst, tak jako i v jiných případech platí, že nejvýznamnější korpus zachovaných pramenů nalezneme mezi vratislavskými písemnostmi. V období pozdního středověku náležela oderská metropole mezi nejvýznamnější městské obce střední Evropy a této skutečnosti odpovídalo i spektrum písemností opouštějících její kancelář. Pozornost badatelů už dlouhodobě přitahují přijímané a rozesílané zprávy o polických či vojenských událostech, které významně doplňují sdělení uchované například v letopisech či městských a klášterních kronikách<sup>4</sup>. Zatímco obsah jednotlivých listů byl už opakovaně podroben zkoumání historiků, stranou jejich pozornosti dlouho zůstávala výměna listů jako taková. Předávání informací mezi Osvětimí, Břehem, Vratislaví a dalšími partnery dokládá existenci ustáleného modelu oběhu zpráv, do kterého byly zapojeny kanceláře zmiňovaných měst i příslušný radní aparát včetně posílů. Projevy takto fungujících korespondenčních sítí se přitom v posledním období stávají stále častějším námětem studia badatelů zkoumajících nejen formy a limity pozdně středověké komunikace či míru rozvinutosti městského byrokratického aparátu,

<sup>2</sup> Blíže T. G. Werner, *Das kaufmännische Nachrichtenwesen im späten Mittelalter und in der frühen Neuzeit und sein Einfluß auf die Entstehung der handschriftlichen Zeitung*, „Scripta mercaturae“ 1975, č. 2, s. 3–52.

<sup>3</sup> H.-D. Heimann, *Räume und Routen in der Mitte Europas. Kommunikationspraxis und Raumerfassung*, [in:] *Raumerfassung und Raumbewusstsein im späteren Mittelalter*, ed. Petr Moraw, Stuttgart 2002, s. 201–231.

<sup>4</sup> Dne 15. března roku 1438 tak radní z Břehu zpravovali Vratislav o příchodu posla, jenž je doslova v tuto hodinu, kdy vyslali svého vlastního kurýra, informoval o obsazení Osvětimi polskými vojsky, vedle samotné zprávy tak současně radní a žádali o vyslání vojenské pomoci. Další relace o vojenských operacích přicházely z pomezího Namyslova. Specialisty na zprostředkovávání informací o husitských Čechách zase byly města a kláštery ležící poblíž jižní hranice slezských knížectví. Nesmírně významný tok zpráv proudil do slezského prostředí od hornolužických měst, zejména od Zhořelce. Srov. APWř, f. Akta miasta Wrocławia, č. mikrof. T 51802.

ale současně i vztah takto se projevujících korespondenčních sítí a politicky vystupujících struktur – městských svazů. Nová vlna zájmu o vzájemné vazby měst se například v německé historiografii odrazila v prosazení pojmu „Städte-landschaft“ a s ním spojených pohledů na město jako na jednotku vnímanou jakou součást širší urbánní struktury. Stávající výsledky diskusí německy píšících historiků využívajících především říšské příklady současně vybízejí k otázce, nakolik lze jejich závěry analogicky využívat i ve středoevropském prostoru. Řada pokusů již byla v tomto směru podniknuta. Část badatelů spojila uvedený koncept s výzkumem „městských svazů“ a mezi politicky vystupující instituce zahrnula i hornolužická města vystupující v pozdněstředověkém období pod ústředním pojmem Šestiměstí<sup>5</sup>.

Také v tomto případě ovšem narážíme na rozpor mezi modelem a reálně fungující strukturou. Diskuse vyvolává míra skutečně samostatného vystupování měst i zapojování dalších osob či institucí do aktivit „městské“ mocenské sítě. Podobné pochybující hlasy ale zaznívají i při výzkumech prováděných přímo na říšském pramenném materiálu. I na činnosti „klasických“ městských spolků se vedle měst podíleli biskupové, zástupci šlechty či dokonce knížat. Zjednodušeně řečeno, základním znakem vystupování městských svazů nebyla výhradní role měst při zajištění jejich vystupování, ale spíše míra, s jakou byla tato role městských obcí naplňována, uplatňované nástroje a také využívané legitimizační mechanismy uplatňované v *a priori* aristokraticky-stavovském modelu fungování říšského prostoru<sup>6</sup>.

Již připomenutý termín „Städte-landschaft“ využívaný německy psanou historiografií nelze, jak naznačil i koncept sborníku připraveného v roce 2004 na půdě kolínské univerzity, do slovanských jazyků jednoduše přeložit. Ostatně ani francouzský „Réseau urbain“ nebo anglický výraz „Urban Network“ plně nevystihují tradici a současný interpretační posun německé urbánní historiografie. Winfried Schenk zdůraznil, že se editoři řečeného sborníku nakonec přiklonili k poměrně obecné definici, podle které byl „Städte-landschaft“ vymezen jako region střední velikosti, jehož města vykazují v diachronním i synchronním pohledu dostatečné množství soudržností a zároveň se jako struktu-

<sup>5</sup> Shrnutí na postavení Šestiměstí nabídl nedávno například K.-H. Blaschke, *Beiträge zur Geschichte der Oberlausitz. Gesammelte Aufsätze*, Zittau 2000, s. 50–60.

<sup>6</sup> Shrnutí základních znaků městských spolků nabídla v nedávné době E.-M. Distler, *Städtebünde im deutschen Spätmittelalter. Eine rechetshistorische Untersuchung zu Begriff, Verfassung und Funktion*, Frankfurt am Main 2006. O otázce stavovsky smíšených spolkových struktur se věnuje blíže na s. 127–129.

ra odlišovaly od svého okolí<sup>7</sup>. V zásadě tak pojmenoval i dva hlavní myšlenkové proudy, které se takto spojily v německém urbánním dějepiscectví. Hovořit musíme o výzkumu historických regionů a jejich stmelujících (směrem dovnitř) a současně distinktivních (směrem navenek) značích. Současně musíme mít na paměti, že hovoříme o tradici studia městského prostředí, které si již před několika desetiletími osvojilo pohledy na město v kontextu jeho širšího venkovského zázemí a přestalo vnímat městskou obec jako izolovanou instituci. Zmíněný německý historik současně upozorňuje na další důležitý prvek, který se podílel na proměně pohledů na funkci městských sítí, a to na nárůst pozornosti, jaké se v historickém bádání dostalo městům střední a menší velikosti. Právě v případě studia těchto sídel se mnohem naléhavěji připomínala nutnost jejich zasazení do širších hospodářských a politických vazeb v různých hierarchických úrovních. Spojením termínů „Stadt“ a „Landschaft“ se do rukou historiků, ale i antropogeografů dostal relativně přístupný a současně univerzální pojem, který bylo možno naplňovat dalšími obsahy pojmenovávajícími prostorově orientované vztahy společenství. V duchu takto širěji definovaného konceptu bude termínu „urbánní síť“ užito i v následujícím textu věnovaném pozdně středověkému Slezsku<sup>8</sup>.

Ani toto užití se však neobejde bez překážek. Přirozené pochybnosti vyvolává podoba prostoru, na který můžeme tento pojem aplikovat. A tedy, zda lze pod takto označenou strukturu zahrnout všechna slezská města a předeem zvýraznit jejich geografickou odlišnost od světa za pomyslnou (a měnící se) slezskou hranicí, tak jako to udělal na počátku 16. století ve své topografii Bartoloměj Stein, nebo je každý podobný pokus anachronický, neboť Slezsko vrcholného a pozdního středověku zůstávalo přes všechny postupně se prosazující sjednocující správní kroky zemí mnoha knížectví. Vážnost této otázky narůstá v kontextu úvah o roli pozdně středověké Vratislavi. Oderská metropole byla jednoznačným hospodářským centrem Slezska a další velká města ji sice mohla v některých oblastech úspěšně konkurovat, svojí ekonomickou vahou však nemohla potenciál vratislavských kupců a řemeslníků dostih-

<sup>7</sup> W. Schenk, „Städtelandschaft“ als Begriff in der Historischen Geographie und Antropogeographie, [in:] *Städtelandschaft – Résau urbain – Urban Network. Städte im regionalen Kontext im spätmittelalterlicher und früher Neuzeit*, ed. Th. Gräf, K. Keller, Köln 2004, s. 25–45.

<sup>8</sup> Ibidem, s. 25–45. K pojetí výzkumu středních měst, městeček a trhů se přiklonili i příspěvatelé sborníku *Städtelandschaften in Altbayern, Franken und Schwaben. Studien zum Phänomen der Kleinstädte während des Spätmittelalters und der Frühen Neuzeit*, ed. H. Flachenecker, R. Kiessling, München 1999.

nout. V průběhu 15. století se Vratislav výrazněji prosadila i ve své politické roli. Ve starší německé literatuře byla proto připodobňována ke svobodným říšským městům.<sup>9</sup> Dynamika měšťanského elementu zaručovala Vratislavi rozhodující místo v samotném knížectví, v němž lokální šlechta nehrála výraznější politickou úlohu, a současně spoluurčovala obraz spolků knížectví bezprostředně podléhajících Koruně české. K nim se v některých případech přímo připojovala i okolní knížata. Takto opakovaně ustavovaná mocenská struktura na první pohled připomíná smíšenou podobu městských svazů popsaných na příkladu Rýnského spolku nebo i dalších podobných struktur utvářejících podobu politického pole pozdně středověké říše. Přesto byl dosud slezský prostor při podobně směřovaných, komparativních výzkumech ponecháván stranou. Nabízí se otázka, zda byla tato skutečnost vyvolána sídelní odlišností sledovaného regionu, menším zájmem současných, německy píšících badatelů o vzájemné vazby slezských měst, nebo naopak, byla sama pozornost věnovaná Šestiměstí někdejšími východoněmeckými badateli na čele s Karlem Czokem dobově podmíněnou interpretací a ani Horní Lužici bychom s vystupováním Rýnského, Saského či Švábského spolku neměli srovnávat<sup>10</sup>.

Tradičně silné postavení si při výzkumu městských svazů udržuje právní historie. Mezi zástupce její nové vlny náleží i Eva-Marie Distler, která ve své nedávno publikované monografii, kladla společný důraz na studium právního prostředí a mechanismů vnitřního fungování městských svazů, jejichž předobraz bývá hledán v lize lombardských komun pozdního 12. století<sup>11</sup>. Sama autorka se

<sup>9</sup> Tyto teze představil například L. Petry, *Breslau in der schlesischen Städtelandschaft des 16. Jahrhunderts*, [in:] *Die Stadt an der Schwelle zur Neuzeit*, ed. W. Rausch, Linz/Donau 1980, s. 259–274.

<sup>10</sup> K podobě městských svazů říšského prostoru se v komparativním pohledu vrátila Eva Marie Diestler, *Stadtkommune und Städtebund als Grundlage einer gemeinsamen kulturellen Identität des europäischen Bürgertums*, [in:] *Grundlagen für ein neues Europa. Das Magdeburger und Lübecker Recht in Spätmittelalter und Frühen Neuzeit*, ed. H. Lück, M. Puhle, A. Ranft, [=Quellen und Forschungen zur Geschichte Sachsen-Anhalts, N. 6], Köln 2009, s. 15–36.

<sup>11</sup> Srov. E.-M. Distler, *Städtebünde im deutschen Spätmittelalter. Eine rechtshistorische Untersuchung zu Begriff, Verfassung und Funktion*, Frankfurt am Main 2006, s. 8–10. „*Pax, more Lombardicarum*“, v autorčině konceptu odkazoval na ustavení Kostnického míru z roku 1183 označovaný někdy ve zkratce za „*magnu chartu*“ svobod italských měst. V každém případě tato smlouva petrifikovala císařův ústupek přiznávající politickou moci i nearistokratickým reprezentantům. Dalším jádrem emancipace městského prostředí se měly stát Flandry udržující s italskými komunami silné obchodní vazby. Jejich prostřednictvím či přímo podle italských vzorů postupovaly po smrti císaře Fridricha II. Sicilského a ztrátě respektované autority v říšském prostředí, městské obce v Porýní.

však věnovala záalpskému prostoru, zejména Porýní, Švábsku či Saskému spolku, ale neopomíjí ani svazek hornolužických měst. Dále na východ – do Slezska – však už její zájem nedosáhl. Vedle cenného přehledu vývoje badání, který Evě-Marii Distler pomohl při formulování jejich metodologických východisek, stojí za pozornost úsilí, s jakou autorka usilovala o překonání formalistního pohledu na studium městských spolků, do kterého upadlo badání v osmdesátých letech minulého století. Badatelka využila interpretativní přístupy inspirované sociálně-vědními disciplínami. Svůj výzkum tak opřela nejen o terminologický rozbor zachovaných právních pramenů, analýzu správních struktur, delegace moci spolků a sledování jimi deklarovaných i uskutečňovaných cílů, ale zohlednila i otázku proměn říše jako politického prostředí a také roli spolků při řešení konfliktů v sociálně diferencovaném městském prostředí. Ústředním rysem svazů vystupujících v čisté (městské spolky) či smíšené (spolky měst, knížat, představitelů církve a šlechty) podobě, která byla více charakteristická pro severní oblasti říše, lze považovat akt vzájemné či společné přísahy („conjuratio“), jejich stupňovitý vývoj od bilaterálních smluv k multilaterálním, aniž by však tohoto stádia muselo být dosaženo, a především deklarace hájení zájmů uvnitř společenství (ochrana míru) i vůči vnějšímu ohrožení (od vojenského, teritoriálního až po ohrožení získaných svobod). Jedním z klíčových pojmů předložené monografie se stává delegace moci. Stranou autorčiny pozornosti, což je dáno i typem interpretovaných pramenů, zůstala otázka komunikace mezi jednotlivými členy spolku. Přitom právě analýza toku písemností může být důležitým znakem hierarchizace dané smluvní struktury a její sledování je jednou z cest identifikace jejich řídicích článků. Na druhou stranu je nutné konstatovat, že ani vícenásobně doložený přesun informací mezi jednotlivými městskými obcemi, často v podobě série posílů rozšiřujících důležité zvěsti od jedné městské obce ke druhé, není sám o sobě znamením existence spolku. Ani říšská města spojená řadou hospodářských i sociálních vazeb nebyla při svých kontaktech vázána podněty vyvolanými výhradně politickým prostředím<sup>12</sup>.

Smlouva z roku 1254, jež směřovala ke společnému podílu na ochraně zemského míru, se však podle jiných tezí více inspirovala u hanzovních měst než u lombardských komun. K tomuto pohledu více T. Schilp, *Westfälische Städte und Rheinischer Bund. Überlegungen zur städtischen Autonomie in der Mitte des 13. Jahrhunderts*, [in:] *Bünde – Städte – Gemeinden. Bilanz und Perspektiven der Vergleichenden Landes und Stadtgeschichte*, ed. W. Freitag, P. Johaneck, Köln–Weimar–Wien 2009, s. 41–61 a K. Schulz, *Stadtgemeinde, Rat und Rheinischer Städtebund. Das vorläufige Ergebnis Prozesses der Komunalisierung und Urbanisierung um 1250*, [in:] *ibidem*, s. 17–39.

<sup>12</sup> Pokus o funkční analýzu fungování městských svazů vyústil v odepření tohoto statutu hanzovním měšťům, která se podle autorky soustředila na vnější zastupování svých ekonomických

Jestliže je tak již v úvodu tohoto textu zmíněna korespondence přeposílaná mezi některými slezskými městy, neměli bychom podléhat zjednodušeným analogiím slezského a např. švábského prostoru. Odlišnost obou prostředí, dokazuje i smlouva uzavřená mezi svídnickým a javorským knížectvím na jedné straně a vratislavským knížectvím v roce 1440. Prvního ze signatářů reprezentoval tamní hejtman (resp. podhejtman), zástupci šlechtické obce a nakonec i představitelé jednotlivých měst – Svídnice, Javora, Střegomi, Lemberku, Jelení Hory a Chojnówa. Zájmy vratislavského knížectví naopak hájili pouze dva zplnomocnění delegáti dokazující, že míra municipalizace země, v níž hrála rozhodující roli oderská metropole držící po větší díl 15. století ve svých rukou i výkon hejtmanského úřadu, dosáhla v rámci slezských knížectví zcela výjimečných rozměrů. Listina potvrzovala závazek stavění společné vojenské hotovosti namířené proti narušitelům míru, iniciovala společné sjezdy konané ve svátky svatého Jiří ve Vratislavi a svatého Michala ve Svídnicí. Současně však dokládala odlišné postavení městských obcí. Zatím co ve svídnickém knížectví zůstával rozhodujícím orgánem tamní hejtmanský úřad, z jehož působnosti také přicházely do Vratislavi listy upřesňující konkrétní kroky proti posádkám ohrožujícím slezskou hranici, klíčovými místem zpracování a distribuce písemností se ve Vratislavi stávala městská kancelář. Také z textů řady dalších listů se ukazuje, že oderská metropole sice vystupovala jako korespondenční partner knížat i jejich rezidenčních měst, adresátem politických písemností se ve většině případů stávala nikoli jako městská obec, ale jako subjekt zastupující zeměpanskou moc – úřad vratislavského hejtmanství. V daném případě se tak nejedná o bilaterální smlouvu dvou městských obcí, ale dvou knížectví<sup>13</sup>. V roce 1444 byla takto uzavřena další smlouva vyvolaná snahou po společné ochraně míru v době oslabení královské moci v českých korunních zemích. Jako subjekt v ní na prvním místě vystupovala lehnická kněžna Alžběta a po ní byly jmenovány jednotlivé zemské obce označené ustáleným obratem „Land und Städte“ knížectví vratislavského, svídnického, javorského a lehnického. Jmenované

---

zájmů, postrádala výraznější iniciativu namířenou dovnitř společenství a obecně i vyšší míru institucionalizace. Podle názoru Walthera Steina z počátku dvacátého století uváděného autorkou scházely Hanze hlavní znaky, které by ji řadily mezi městské svazy: „so existiere kein Bündnisvertrag, keine Satzung, keine verbindliche Festlegung, der wirtschaftlichen und politischen Ziele, bis auf Verhandlung keinerlei Mittel zur Disziplinierung, keine gemeine Kasse, kein gemeinsames Siegel“. Srov. E.-M. Distler, *Städtebünde...*, s. 62; eadem, *Stadtkommune...*, s. 15–36.

<sup>13</sup> APWr, f. DmWr., č. mikrof. T 52 179.

subjekty se zavázaly věrností vůči Koruně české a také ke vzájemné pomoci<sup>14</sup>. Přes výsadní postavení, které Vratislav ve slezském prostředí zastávala, tak nelze hovořit o tom, že by její vystupování vybočovalo ze systému dynamizovaného aktivitou jednotlivých knížecích linií, případně knížectvími bezprostředně podléhajícími Koruně české a jejich vzájemnými vazbami.

Oba příklady ukazují, že úvodem nastíněné pochybnosti o prostém přenesení výchozích premis fungování říšských městských spolků do slezského prostředí byly oprávněné. Jako výchozí rovinu našeho uvažování o politických proměnách slezského prostoru nelze použít ani model smíšené účasti měst a zeměpánů či biskupa a opatů na urbánních mocenských sítích. Z prostého důvodu. Sama města nejsou za hranicemi svých knížectví politickou jednotkou. Dokonce ani zastoupení „komory měst“ na slezském sněmu, tak jak se s ním setkáváme v poslední třetině 15. století, nemělo své počátky v postupné emancipaci městského prostředí. Jeho geneze byla odlišná, odpovídala postupnému sblížování dvou paralelně působících spolků – spolku knížat a spolku knížectví bezprostředně podléhajících Koruně. Ostatně skutečná váha „městského stavu“ v tomto orgánu byla marginální<sup>15</sup>.

Písemná komunikace doložená vratislavskými či z dalších městských a knížecích kanceláří vycházejícími prameny ukazuje, jak bohatá výměna zpráv musela ve sledovaných slezských knížectvích probíhat. Současně nás upozorňuje na nutnost rozlišování jednotlivých komunikačních polí. Jestliže se v posledních dvou deceniích stále více objevují názory „znovuobjevující“ knížectví nejen jako politickou a právní, ale i jako přirozeně ekonomickou a sebeidentifikační jednotku v rámci daného lokálního společenství, měli bychom tyto teze rozšířit i o představu knížectví reprezentovaného knížecím dvorem a centrálním městem jako základním uzlovými body, které vstupoval do pomyslné sítě výměny zpráv a informací. Komunikace mezi Břehem, Osvětimí a Vratislaví tak ukazuje na úlohu centrálních měst knížectví, která do této sítě vstupovala

<sup>14</sup> APWr, f. DmWr., č. mikrof. 52 580. Zásadní rozdíl vůči říšskému prostředí, kde do vzájemných dohod vstupovala jednotlivá města ukazuje například smlouva mezi Norimberkem, Windsheimem a Weißenburgem z roku 1443 v níž se ke spolupráci zavazují: „Wir, die burmeister, rete und burger der stette Nüberg, Winsheim und Weisseburg“. Blíže U. Jäger, *Weißenburg und seine Beziehungen zu den schwäbisch-fränkischen Reichsstädten im Spätmittelalter*, [in:] *Städtelandschaften in Altbayern, Franken und Schwaben. Studien zum Phänomen der Kleinstädte während des Spätmittelalters und der Frühen Neuzeit*, ed. H. Flachenecker, R. Kiessling, München 1999, s. 188–220, zvl. s. 218.

<sup>15</sup> Přehledně například K. Orzechowski, *Historia ustroju Śląska 1202–1740*, Wrocław 2005.



nikoli sama o sobě, ale jako segment zastupující celou zemi. Současně se také na úrovni zemské urbánní sítě podílela na shromažďování a rozesílání důležitých zpráv. Pojem centrální město je sice novotvarem, ale v tomto textu jej můžeme užít s ohledem na skutečnost, že klíčová urbánní centra knížectví bezprostředně podléhající Koruně nezažívala každodenní kontakt se zeměpanským dvorem, nelze je proto označovat za města rezidenční.<sup>16</sup>

V ekonomické rovině hrála centrální města typu Vratislavi, Svidnice, Hlohova, Opolí či Ratiboře roli ústředních trhů příslušných knížectví. K obchodní konkurenci docházelo více mezi paralelními urbánními sítěmi utvářenými na bázi knížectví, než v jejich rámci. Své zájmy proti kupcům z Vratislavi prosazovali jejich konkurenti ze Svidnice či Hlohova (byť disponovali omezenějším ekonomickým potenciálem), ale už nikoli z Neumarktu či Namyslova, které spolu s Vratislaví náležely do jedné struktury. Podobně příslušely do jedné matrice Reichenbach, Svidnice a další města svídnického knížectví, z nichž některá už byla při své lokaci cíleně zamýšlena jako sídliště o přechodném, ze značné části venkovském charakteru. Odmyslíme-li si výjimečné postavení Vratislavi, která byla nezpochybnitelným ekonomickým hegemonem celého Slezska, tak probíhala hlavní konkurence mezi slezskými kupci na úrovni centrálních měst, resp. paralelních, podle obdobného modelu vystavených, na bázi jednotlivých knížectví působících matric. I to jeden z rozdílů, který musíme mít na paměti, uvažujeme-li o analogiích říšského a slezského prostředí<sup>17</sup>.

Říšské městské spolky i spolky slezských knížectví představovaly mocensky odlišnou strukturu. Přesto nacházíme v jejich fungování i některé podobné rysy. Jedním z nich byla i organizace výměny informací mezi členy spol-

<sup>16</sup> Podobně bychom mohli pojem rezidenční město zpochybnit například u dolnoslezského Břehu, který zažíval dlouhé časové úseky, v nichž kníže nesítil na přiléhající rezidenci. K otázce soužití rezidenčního města a knížecího dvora a jeho hlavním znakům, se v nedávné době vrátil M. Meinhardt, *Dresden im Wandel. Raum und Bevölkerung der Stadt im Residenzbildungsprozess des 15. und 16. Jahrhunderts*, Berlin 2009.

<sup>17</sup> Tímto způsobem byla už od počátku nastavena ekonomická vazba Świebodzic vřazených mezi Strzegom a lokálně dominující Svidnici, jak soudí M. Goliński, *Przyczynek do dyskusji o podstawach gospodarczych miasta średniowiecznego na Śląsku*, [in:] *Korzenie środkowo-europejskiej i górnośląskiej kultury gospodarczej*, ed. A. Barciak, Katowice 2003, s. 267–279, podobně jako již zmíněného Neumarktu a Vratislavi. K ekonomickému charakteru této lokace blíže idem, *Środa Śląska w średniowieczu*, [in:] *Środa Śląska dzieje miasta wina i skarbow*, red. R. Żerelik, Wrocław 2006, s. 56–57. K modernizaci knížecí vlády blíže S. Gawlas, *Znaczenie kolonizacji niemieckiej dla rozwoju gospodarczego Śląska*, [in:] *Korzenie środkowo-europejskiej...*, s. 22–46. Z podobných úvahových východisek přistoupil k modernizaci panovnické vlády v českých zemích L. Jan, *Václav II. a struktury panovnické moci*, Brno 2006.

ku. S ohledem na reálné možnosti šíření písemných či verbálně předávaných zpráv nebyly informace rozesílány všem členům společenství, které také mohlo zahrnovat i několik desítek institucí, ale šíření probíhalo na bázi regionálních matic. Informace se předávaly mezi nejdůležitějšími moderátory komunikační sítě a ti poté zajišťovali její sdělení v rámci lokálně organizované struktury.

Nejvýznamnějšími byrokratickou silou v rámci pozdně středověkého Slezska disponovalo vratislavské biskupství. Dlouhé období husitských válek i následného interregna spojeném s výraznou politickou angažovaností biskupa Konráda Olešnického ale zatížilo tuto instituci značnými dluhy, jež omezovaly její výkon mimo sféru vlastní církevní správy. Konrádův nástupce na biskupském stolci – Petr Novák – se také více soustředil na konsolidaci správy i samotné majetkové domény<sup>18</sup>. Uvolněný politický prostor se pokusila zaplnit vratislavská městská rada. Jejím ambicím nahrávaly i vnitrodynastické krize řady knížecích rodů. V polovině 15. století to byla právě oderská metropole, v jejíž městské kanceláři se protínaly komunikační sítě spojující vnitřní správu vratislavského knížectví, slezský prostor, korunní země i partnery za korunními hranicemi. Pomyslného vrcholu svého politického významu dosáhla Vratislav v době vojenských střetů mezi dvěma pretendenty českého trůnu – Jiřím z Poděbrad a Matyášem Korvínem<sup>19</sup>.

Oderská obec udržovala intenzivní vztahy s uherským dvorem a mohla se tak stát prostředníkem mezi Korvínem a některými z knížat, kteří se jen váhavě přidávali na stranu panovníka označeného za pravého vladaře papežským stolcem. Ke sledování komunikační sítě Vratislavi ve sledovaném období zásadně napomáhá solitérní zachování dvou fascikulů městských účtů (z let 1468/1469 a 1469/1470 (v opise)), které se časově kryjí s přípravou Korvínovy cesty do Slezska, kde v roce 1469 nově zvolený český (proti)král odebral hold slezských knížat a imediátních knížectví. Vnitřní struktura dochovaného pramen ukazuje na zjevný posun ve správě městských financí oproti staršímu období. Vedení příjmů i výdajů probíhalo po jednotlivých segmentech, které byly sjednoceny závěrečnou redakcí a předkládány ke kontrole městské radě. V zásadě písaři dodržovali rozdělení na pěší a jízdní posly a také na městská poselstva. Ta se však na Moravu vydala pouze čtyřikrát. Kontakt s Korvínem

<sup>18</sup> E. Wólkiewicz, „*Ex plebe humili?*“ *O pochodzeniu i rodzinie biskupa wroclawskiego Piotra Nowaka (1448–1456)*, „*Roczniki Historyczne*“ 2004, t. 70, s. 183–196.

<sup>19</sup> K. Borchardt, *Breslau als Zentrum Schlesiens im 15. Jahrhundert. Überlegungen zur Genese gesamt-schlesischer Einrichtungen*, „*Jahrbuch der schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau*“ 2001/2003, Bd. 42–44, s. 9–47.

vým dvorem v Olomouci zprostředkovali především peší poslové (v celkem 31 doložených případech), jichž se někdy na této trase pohybovalo i několik současně. Vedle několika osob se sedmi či osmi doloženými cestami byla naopak řada poslů vysílána pouze příležitostně. Do této kategorie spadali i jízdní poslové, kteří se tak na cestu vydali pouze třikrát. Můžeme proto konstatovat, že výměna zpráv vratislavské městské rady s Korvínovým dvorem sice byla velmi intenzivní, ale ve většině případů nebyla určujícím kritériem rychlost jejich předání. Další poznámky můžeme připojit při pohledu na geografické rozložení cílů jednotlivých cest. V zásadě tak můžeme hovořit o třech nejvýznamnějších komunikačních polích. První zahrnovalo vazbu na dvůr uherského/českého krále, druhé výměnu zpráv v rámci slezských knížectví a třetí správní záležitosti knížectví. Posledně jmenované cesty jsou ale podchyceny nejméně, neboť náklady na jejich uskutečnění zpravidla pokrýval obvyklý plat městských poslů i příležitostně využívaných biřičů a dalších příslušníků nižšího správního aparátu<sup>20</sup>.

Vrátíme-li se k doloženým případům cest za hranice vratislavského knížectví, můžeme konstatovat, že 37 kontaktů Vratislavi s Korvínovým dvorem představovalo zhruba jednu čtvrtinu (tj. 27%) doložených cest. Většina poslů a poselstev mířila k partnerům Vratislavi/vratislavského knížectví v rámci slezského prostoru, přičemž 77 doložených případů představovalo podíl zhruba 56% z celkového počtu cest. Cílem poslů a poselstev se stávala centrální města knížectví a rezidenční sídla, kde lze předpokládat pobyt knížat. Nejedná se o jediné poznatky, ke kterým nás mohou přivést zachované účetní prameny. Velmi aktivní politické vystupování Vratislavi se jeví v novém světle i díky možnosti, jaké nabízí srovnání s druhým nejvýznamnějším slezským městem – Svídnicí. I v jejích fondech se zachovaly účty z příslušného období, ale ve výrazně odlišné, méně rozvinuté struktuře. Svídnice byla přitom v rámci Poodří nejvýznamnějším komunikačním partnerem Vratislavi. Do jejích zdí zamířilo jen

<sup>20</sup> APW, f. AMW, Liber rationum civitatis Wratislaviensis (-1468), sign. 1149 a Tamtéž, Liber rationum civitatis Wratislaviensis (-1469), sign. 1150. Podrobněji o struktuře městských vydání vztahovaných k politické roli Vratislavi M. Čapský, *Komunikační sítě jako prostředek utváření společné identity. Příspěvek k formování zemského vědomí v pozdněstředověkém Slezsku*, „Śląski kwartalnik historyczny Sobótka” 2011, t. 66, s. 53–63. Identifikaci poslů vstoupivších do městských služeb limituje nejednoznačné vymezení úkolů nižšího městského personálu, jak nedávno upozornila K. Hübner, „*Wer mein bedarff, der Sprech mich an*”. *Das Läuferamt und die Problematik der „öffentlichen Dienstleistung” in spätmittelalterlichen Städten des schweizerisch-oberdeutschen Raums*, [in:] *Dienstleistungen. Expansion und Transformation des „dritten Sektors” (15.–20. Jahrhundert)*, ed. H.-J. Gilomen, M. Müller, L. Tissot, Zürich 2005, s. 303–312.

v účetním roce 1468/1469 celkem 12 poselstev a dalších deset poslů z oderské metropole<sup>21</sup>.

Svidničtí v roce, ve kterém vítali Matyáše Korvína odebírajícího na Rynku hold šlechty a měst, nevypravili ani jednoho doloženého posla ke královskému dvoru. Naopak velmi intenzivní vazby udržovali s Vratislaví a z přehledu vydaných financí můžeme dojít k závěru, že si ve městě udržovali své stálé zastoupení. Prostřednictvím pěších poslů je pak jejich vyslanci informovali o novinkách přicházejících k rukám vratislavských radních. Závislost Svidnice na Vratislaví ale nebyla jednostranná. Také Svidničtí sehrávali v komunikační struktuře slezských knížectví důležitou roli, neboť zprostředkovali a přeposílali informace od zvěďů získávané z českého prostředí. Označení těchto osob jako „Spehe” či „exploratori” nepřipouští jinou možnost výkladu. Sama Svidnice současně vystupovala v roli centrálního města urbánní sítě svídnického knížectví a její kopisté rozmnožovali zprávy, které přicházeli do jejich kanceláře. Na přelomu března a dubna 1469 tak v těsném sledu vyplatila městská rada posly do Javoru, Reichenbachu a Frankenštejnu a tato komunikační situace se ještě několikrát opakovala<sup>22</sup>.

Matrice utvářené na bázi jednotlivých knížectví fungovaly jako paralelní struktury, současně však spolu na bázi centrálních měst spolupracovaly a jak ukazuje příklad Svidnice a Vratislaví, dokonce v celé struktuře zastávaly odlišné role. Vnímáme-li komunikační síť slezských knížectví jako systém, neboť hustota výměny informací v jeho rámci a vůči světu za jeho hranicemi se výrazně lišila, můžeme sledovat i jeho hierarchickou výstavbu a rozdělení úkolů jeho jednotlivých segmentů. Zdánlivě technicistní charakteristika oběhu zpráv v prostoru slezského Poodří míří k dvěma dílčím závěrům. Pozdně středověká města sledovaného prostoru byla přes řadu hospodářských rivalit fakticky odkázána na vzájemnou spolupráci. Poměrně složitý systém výměny informací se nejen podílel na posilování vnitřních vazeb slezského prostoru, současně však musel ekonomicky zatěžovat všechny zapojené subjekty. Města a knížectví jako politické instituce tudíž byly nuceny hledat způsob, jak se alespoň o část nákladů na jejich udržování podělit.

Analogicky bychom mohli uvažovat o podobných finančních problémech poselských systémů, s jakými se v 16. století potýkala říšská pošta založená Johannem Taxisem. Nelze se proto divit, že už před symbolickým mezníkem

<sup>21</sup> APW, f. Akta miasta Świdnicy, inv. č. U 3382a. K rozboru svídnických účtů nejnověji M. Čapský, *Komunikační síť*, s. 53–63.

<sup>22</sup> APW, f. Akta miasta Świdnicy, inv. č. U 3382a, s. 95.

zformování nového, komunikačními liniemi protkaného světa, spojovaným se založením poštovní linie spojující habsburské državy, přinášely městské prameny doklady o postupném pronikání soukromého kapitálu do poselských systémů říšských měst. Nejčastěji ve formě platby za přijetí a předání listu vyplaceném městskému poslovi soukromníkem. V Západní Evropě nebyly výjimkou ani placení, profesionální poslové, kteří dopravovali listy od odesílatele k adresátovi<sup>23</sup>.

O podobných relacích na území pozdně středověkého Slezska přitom víme velmi málo. Intenzivní proměna politického pole slezských knížectví do podoby zemského společenství, kterou lze sledovat v pramenech sledovaného období, byla do značné míry závislá na vytvoření a udržení institucionalizované komunikační sítě, jejíž důležitost narůstala zejména v době vojenských střetů. V mírových dobách však bylo velmi náročně podobný systém udržovat a ke slovu se tak dostávalo spektrum dalších variant, kterak zajistit jeho (byť méně intenzivní) fungování. Míra možného vstupu soukromého kapitálu do komunikačních sítí slezských měst však dosud zůstávala stranou pozornosti historiků, už proto, že se nemůžeme opírat o podobně klíčové prameny, jakými jsou poselské knihy známé z některých říšských měst či knihy missivů. I když tak zůstáváme omezeni na několik případových sond, v kontextu fungování komunikačního pole pozdně středověkého Slezska nám tyto sondy umožní přiblížit se k obecnějším závěrům.

Jedním z mála zachovaných pramenů dokládajících provázání kupeckého světa a doručitelů listů pocházejících zřejmě ze slezského prostředí jsou záznamy obchodního domu Diessbach-Watt z poloviny 15. století, který si ve Vratislavi udržoval své obchodní zastoupení. V zachovaném listu z listopadu roku 1444 se vratislavský zástupce Ulrich Hör obracel na Kašpara Wirta v Norimberku a pomohl nám tak rozkrýt základní komunikační úroveň při řízení spolku. Hör během zmíněného listopadu (jehož se také budou týkat následující řádky) nejprve odeslal list do Norimberku, kdy reagoval na zprávy od svých obchodních agentů. Zhruba v polovině měsíce jej zastihl posel vyslaný přímo z Norimberku, který jej přiměl ke konstatování, že na část korespondence již odpověděl a jeden list stále nevyřídil. Na konci měsíce pak Ulrich Hör

<sup>23</sup> K. Hübner, *Minderer Gesandter oder einfacher Briefträger? Auswahlkriterien für Nachrichtenübermittler und ihre Zuständigkeiten in den spätmittelalterlichen Städten des Westschweizer Raumes*, [in:] *Spezialisierung und Professionalisierung. Träger und Foren städtischer Außenpolitik während des späten Mittelalters und der frühen Neuzeit*, ed. Ch. Jörg, M. Jucker, Wiesbaden 2010, s. 191–202.

ještě shrnul svoji činnost za celé období. Pokud budeme tuto situaci považovat za obvyklou, vyplývá z ní, že se vratislavský zástupce ozýval do Norimberku nejméně každé dva týdny, přičemž zpráva z konce měsíce měla resumující charakter. Současně Hör udržoval písemný styk se svými agenty ve Frankfurtu nad Odrou, Poznani a Varšavě. I tito jmenovitě uvádění zástupci obchodního domu korespondovali s vratislavskou filiálkou a sbírali informace v místech svého působení. Současně byli prostorově pohyblivější. Nagel pobýval ve Frankfurtu, G. M. [Gulden Munt, pozn. ed.] se ozval po svém příchodu do Poznaně. Särry, jak zní list, nemohl přicestovat z Varšavy do Poznaně, tak jej musel Rudy z Poznaně oslovit do Varšavy dopisem. Sám se pohyboval na cestě do Prus a Gdaňska. Poslední ze jmenovaných Pollay musel odcestovat na pozvání za polským králem<sup>24</sup>.

Odkazy na příchozí listy (*Item so schribt Nagel, Item so schribt unss Sary*) vypovídají o samozřejmosti, s jakou byly takto získané informace vyměňovány. Od svých agentů získával Ulrich Hör zvěsti o cenách a množství kupovaného zboží, ale také o překážkách, které se objevily na cestě, včetně útoků na kupecké karavany. Možná můžeme při této příležitosti zmínit, že největší kořist se podařilo získat již zmíněným opolským knížatům, kteří zadrželi rovnou 46 vozů i s jejich doprovodem<sup>25</sup>. Péči o prosperitu konsorcia dokazovaly i poznámky o zhoršujícím se zdravotním stavu obchodního agenta Rudyho, kterému přestávaly sloužit nohy, a podle Ulricha Höra by bylo dobré přidat mu na spravované záležitosti pomocníka<sup>26</sup>.

Kontakty mezi jednotlivými agenty probíhaly buď osobně, nebo jejich listy doručovali kurýři. Nebylo neobvyklé, když jeden posel nesl dva i více listů.<sup>27</sup> Těžko zodpověditelnou otázkou přitom zůstává příslušnost těchto poslů, resp. jejich služební vztah. Alois Schulte na příkladu kapitálově silného obchodního spolku z Ravensburgu doložil, že si spolek i poslední třetině 15. století raději půjčoval kurýry od měst (Kolín, Norimberk, Frankfurt a Ulm) a nefinancoval ve větší míře vlastní služebníky. Z počtu zhruba devadesáti listů

<sup>24</sup> H. Ammann, *Die Diesbach-Watt-Gesellschaft. Ein Beitrag zur Handelsgeschichte des 15. Jahrhunderts*, St. Gallen 1928, s. 45\*–48\*, č. 134.

<sup>25</sup> „Item so hât hertzog Nyclus und hertzog Pollays und jango Pass von Ketzlerdorff die hand by dem Pantzlaw, ligt in Pollain, die hand 46 wagen mit lüt und mit gut aweg getryben, wol-tand her sin uff marck“, Srov. H. Ammann, *Die Diesbach-Watt-Gesellschaft...*, s. 47\*.

<sup>26</sup> Ibidem, s. 48.

<sup>27</sup> „Item wisst, als ich dyssen bryff geschreyb, da kam der bott und bräht mir 2 bryff“, ibidem, s. 47\*.

procházejících kancelářích konsorcia v Bruggách se ve třetině případů nepodařilo identifikovat přepravce, pouze čtyřikrát přenesli listy společníci konsorcia a ve zbývajících případech se kupci spolehli na najímané služby. Lze předpokládat, že podobný systém využíval ve Slezsku i obchodní dům Diessbach-Watt. Posla ve svých výhradních službách si mohla dovolit pouze centrála spolku, využívala jej v akutních záležitostech a mezi klíčovými městy dané obchodní sítě. Vzhledem k těsnému kontaktu Ulricha Höra s vratislavskými radními, který vycházel i z jeho povinnosti kontrolovat závazky obchodního domu evidované městskými úředníky, si konsorcium nejspíše půjčovalo posly od města nebo si do svých služeb najímalo soukromé kurýry, kteří se vždy zavazovali k jedné konkrétní cestě po dohodě s vysílatelem. V důležitých záležitostech bývala korespondence kupeckého spolku pojištěná více listy. Ulrich Hör na úvod své měsíční bilance konstatoval, že dostal od Nagela z Frankfurtu opis listu vypraveného 4. listopadu v Norimberku a současně odpovídal na další list předaný Seboltem Hornungem, jež byl v Norimberku sepsán 31. října<sup>28</sup>.

Nastíněné poznámky můžeme shrnout konstatováním, že se kupecká konsorcia na oběhu zpráv pozdně středověkém Slezsku podílela více nepřímo, než vybudováním vlastních (paralelních) komunikačních sítí. Samozřejmě, že samotní kupci, agenti obchodních domů či povozníci se stávali důležitým zdrojem zvláště verbálně předávaných zpráv a příležitostně doručovali i písemné listy. Jejich hlavní úloha však nejspíše spočívala v kapitálovém posílení poselských sítí udržovaných Vratislaví a dalšími velkými centry. I v tomto případě platilo, že nejvýraznější podněty pro udržování aparátu schopného zaručit předávání zpráv i mimo hranice knížectví iniciovalo politické prostředí<sup>29</sup>.

Vstup kupeckého kapitálu do systému oběhu zpráv na území pozdně středověkého Slezska je jednou z dalších analogií zdejšího a říšského teritoria, byť, jak musíme znovu opakovat, knížecí a městské spolky v obou mocenských prostředích fungovaly odlišným způsobem. Základní strukturu komunikační sítě slezských měst však na rozdíl od situace v Porýní či ve Švábsku tvořily segmenty fungující na úrovni jednotlivých knížectví a jako uzlové body této sítě fungovala centrální města knížectví, případně zeměpanský dvůr. Podíl měst na posílání zpráv tak nevycházel z jejich podílu na fungování „slezské urbánní“ sítě, ale vystihoval jejich roli ve správním, hospodářském a politickém životě paralelně vystupujících jednotek. Úvahy o kooperaci a konkurenci městských

<sup>28</sup> Ibidem, s. 46\*–47\* a A. Schulte, *Geschichte der grossen ravensburger Handelsgesellschaft 1380–1530*, T. 1, Berlin 1923, s. 112–117.

<sup>29</sup> M. Čapský, *Komunikační síť...*, s. 53–63.

obcí v Poodří tak musíme daleko více spojovat s rolí jednotlivých knížectví. Nijak nám to však nebrání v konstatování, že v pozdněstředověkém období můžeme na úrovni Slezska hovořit o existenci hierarchizované komunikační sítě, jejíž jednotlivé segmenty plnily odlišné role a vytvářely systém splňující znaky politicky fungujícího společenství.

## **Communication Networks of Late Medieval Silesian Towns – between Cooperation and Competition (Summary)**

The study makes use of the concept of urban networks to analyse the mutual communication of Silesian towns. The author draws on the results of one segment of the German urban historiography which explores the inner ties of the so called *Städte*landschaften.

The urban network is conceived of as a hierarchically organized structure whose knots were formed by the central towns of individual Silesian principalities. In these towns the reports from hierarchically subordinated towns converged and were further transmitted to the central towns of other principalities. Similarly to the situation in the economic sphere in which every principality represented a separate economic unit, in the sphere of information dissemination every principality represented a hierarchical unit with stable knots of message gathering, processing and dissemination. A special position within the network of Silesian towns was held by Wrocław which was used as an important communication knot by the kings of Bohemia. In a number of cases the Wrocław couriers transmitted the news to other Silesian principalities or even beyond Silesian borders. A relatively dense communication network of Silesian towns played an important role during the Hussite wars. In the times of peace this network was maintained especially by the merchant capital.

---

Martin Čapský  
Wydział filozoficzno-przyrodniczy,  
Uniwersytet Śląski w Opawie  
martin.capsky@fpf.slu.cz